

Liselerimizde Türk Dünyası Edebiyatı Öğretimi

Doç. Dr. Ali KAFKASYALI

*Atatürk Üniversitesi
Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı
Erzurum / Türkiye*

Bir milletin edebiyatı onun tarih sahnesine çıktığı günden itibaren oluşmaya başlar. Bu sebeple bir milletin edebiyatını belli bir coğrafya veya belli bir zaman dilimi ile sınırlandırmak doğru olmasa gerek. Söz konusu Türkler olunca durum daha da farklı bir boyut kazanır. Çünkü Türk soyu dünyanın pek çok coğrafyasında vatan tutmuş, devletler kurmuş, kültürünü buralara taşımıştır. Hâl böyle olunca Türk Edebiyatı, Türk müelliflerinin tarih boyunca dünyanın dört bir yanında vücuda getirdiği bütün edebî eserleri kapsamalıdır. Hatta sadece Türkçe yazılmış eserleri değil Mevlana, Şebüsterî, Marağayî, Behrengî gibi Farsça; İsmail Yesar, Zencanî, Mansur Tebrizî gibi Arapça; Aytmatov, Olcas Süleyman gibi Rusça yazan Türk müelliflerin eserlerini de “Yabancı Dilde Yazılmış Türk Eserleri” başlığı altında sahiplenmek gerekmektedir.

Ne yazık ki 1917 Bolşevik Devrimi ile kurulan Sovyet Rusya’nın baskı ve zorlamasından kendini kurtaramayan bazı “ulusalcı aydınlar” veya Osmanlı bürokrasisini oluşturan “devşirme” kadronun sözde “ümmeçî” yaklaşımını yeniden tesis etme peşinde koşan “medreseli muharrirler” dünyanın ve Türk dünyasının gidişatını algılayamamakta, geçmişte yapılan hataları tekrar etmektedirler.

Bir zamanlar Türk edebiyatını İstanbul, hatta saray çevresiyle sınırlayan zihniyet, 1940’lardan sonra ise Anadolu coğrafyası ile sınırlandırmaya çalışmıştır. Oysaki Türk edebiyatı denilince dünyanın neresinde olursa olsun Türk ediplerin meydana getirdiği edebî ürünlerin tamamı anlaşılmalıdır.

Mesela, Doksanüç Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) sonrasında Rus ve Ermenilerin eline geçen Kars, Oltu dahil Ardahan, Artvin dahil Batum 40 yıl sonra (son üç yılda Erzurum da dahil) Türk ordusu ve Türk diplomasisinin gücüyle kurtarılmasaydı, bu çarpık anlayışa göre, Çıldırlı Şenlik, Kağızmanlı Hıfzî, Artvinli Efkârî, Narmanlı Sümmanî, Erzurumlu Emrah gibi Türk ozanları Türk edebiyatına dahil edilmeyecekti.

Aynı şekilde kurtuluş savaşı başarı ile sonuçlanmasaydı Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırları Ankara ve çevresindeki birkaç şehirden ibaret olacaktı. Bu durumda Türk edebiyatı da Ankara ve çevresinde meydana gelmiş veya bu coğrafyada yaşayan insanların oluşturdukları edebiyattan mı ibaret olacaktı? Edebiyatın sınırlarını devletlerin siyasî sınırlarıyla sınırlandırmak çok yanlış bir yaklaşım olmaz mı?

Otuz milyon Türk nüfusu ile Türkiye’den sonra en çok Türk nüfusa sahip Türk topluluğu olan İran Türklerinin bağrından çıkan ve eserlerinin tamamı Türkçe olan Telimhan, Endelib, Racî, Hiyabanî, Pişeverî, Şehnazî, Seher, Kemalî, Şehriyâr, Sehend, Zehtabî, Şeyda, Sebahî, Refref, Daşgîn, Düzgün, Cevat Heyet; Kosova’da yaşamış yazmış Nimetullah Hafız, Altay Suroy; Kerkük’te Ahmet Beyatlı, Ali Dakuklu; Bulgaristanda Ali Kemal Balkanlı, Aliş Saidov, Fehim Şentürk; Batı Trakya’da Mehmet Arif, Abdurrahim Dede; Türkmenistan’da Mahdum Kulu, Kemine, Atacanov; Romanya’da Mehmet Niyazî, Fatma Sadık; Gagauzya’da Nikolay Babaoğlu, Olga Radova; Kırım’da İsmail Gaspıralı, Cengiz Dağcı; Özbekistan’da Çolpan, Aybek, Erkin; Kazan’da Abdullah Tukay, Zahide Tahir; Kırgızistan’da Aytmatov, Aşirov; Kıbrıs’ta Özker Yaşın, Kutlu Adalı; Kazakistan’da Mirjakıp Duvlatulı, Mağjan Cumabayılı; Doğu Türkistan’da Abdurrahim Öktür, Lutpulla Mutallip; Makedonya’da Hüseyin Süleyman, Süreyya Yusuf; Azerbaycan’da Vahapzâde, Elçin gibi dünyaca ünlü edebî şahsiyetleri ve onların eserlerini tanımadan liseden mezun olmaları Türk gençleri için büyük bir noksanlıktır. Diğer taraftan 2005

yılında uygulamaya konulan dört yıllık lise Türk Edebiyatı Öğretim Programında bunca edebî şahsiyetten birinin adına veya eserinden bir parçaya dahi yer verilmemesi tarihin, kültürün ve edebiyatın sürekliliği çerçevesinde kabul edilebilir bir yaklaşım değildir. Bunlardan mahrum kalarak yetişen gençler farklı coğrafyalarda yaşayıp yazan Türk ediplerin dünyaya bakış ve onu algılayış farklılıklarını görebilmekten uzak olacaklardır. Zira kültür ayniyetinin değişik şartlar altındaki farklılaşmaları kültürümüzdeki zenginliği; ortak noktalar ise özdeki birliğimizi ortaya koyması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bunların farkındalığı ile hareket etmek, kendi kültürünün boyutlarına ve dünya medeniyetinin genişliğine vakıf bir dünya görüşünü temin edecekken, mahrumiyeti yeni yetişen nesli dünyaya son derece dar bir perspektiften bakmak zorunda bırakacaktır.

1957 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında, Türk edebiyatı tarihinin genel seyrinin takip edilmesi gerektiği, kitapların son bölümünde Türk edebiyatı tarihinin genel seyrini ve ana hatlarını belirten bir özetin bulunması istenmiştir. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programında, 1957 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında yer alan şu direktifin bir benzeri bile yer almamaktadır. (MEB 1957, TD 976)

II. ve III. sınıflardaki üniteler, edebiyat tarihimizin umumî seyrini takip etmektedir... Türk Dili ve Edebiyatı kitaplarının sonunda, edebiyat tarihimizin umumî seyrini ve ana hatlarını belirten bir özetin bulunması, öğrencilere üzerinde çalıştıkları metinlerin zaman içindeki yerlerini ve devirleriyle ilgili hususiyetlerini topluca hatırlatmak bakımından lüzumludur.

Lise edebiyat dersi müfredatlarında Türk dünyası edebiyatı konularına müstakil olarak “Dış Türkler Edebiyatı” başlığı altında ve ilk defa 1976 programında yer verilmiştir. 1976 Türk edebiyatı müfredatı gerçek anlamda bağımsız bir ülkenin millî eğitim bakanlığı tarafından hazırlanmış millî bir öğretim programı görünümündedir. Lise üçüncü sınıf programında, dört ana başlıktan biri “Dış Türkler Edebiyatı (Umumî bilgi ve tipik örnekler)”, diğeri de “Dünya Edebiyatı (Doğu ve Batı edebiyatlarından insan, aile, vatan sevgisi gibi duyguları telkin eden, ahlâkî ve estetik değere haiz parçalar: Tagor, İkbâl, Sadi, Hafız, Hayyam, Racine, Molière, Shakespeare, Goethe’den örnekler.)”dır.

Bahsi geçen programın açıklamalar kısmındaki yalnız şu ifadeler programın ne derece bilinçli hazırlandığını göstermeye yeterlidir:

Türk Edebiyatı derslerinin gayesi, Türk çocuklarına, kendi milletinin yüzyıllar boyunca yarattığı değerli edebî eserleri tanıtmak, onlarda ifadesini bulan Türk Millîyetçiliği idealini, Türk milletine has değer hükümlerini öğretmek suretiyle nesiller arasında ortak bir kültür tesis etmektir.

Her milletin hayata bakış tarzı, millî inançları ve zevki kendi edebiyatında tecelli eder. Bu bakımdan Türk Edebiyatı dersi, Türk çocuklarına millî tarih şuurunu ve millî ruhu aşıl原因an en mühim vasıtalarından biridir. Edebî metinlerin incelenmesi, öğrencilerin daha derin duyma ve düşünmelerini de sağlar. Onlar dilin güzel ve tesirli bir şekilde kullanılması için de örnek olurlar. Edebiyat dersleri, öğrencilerin zevklerini ve duygularını geliştirme kadar, onlara millî terbiye verme ve ortak bir kültür yaratma maksadını da güttüğü için, lise seviyesindeki bütün okullarda, bir ölçüde, aynı müfredata göre okutulmalıdır.

Edebiyat derslerinde, Türk milletinin tarih boyunca yarattığı en güzel metinler okutulmalı, çağdaş edebiyattan da ortak değer haline gelmiş metinler seçilmelidir. Öğretmenler edebiyat derslerinde öğrencilere kendi şahsî ve hususî temayüllerini aşıl原因amaya kalkmamalıdır. Böyle bir davranış “ortak millî kültür” kavramına aykırı olur.” (MEB 1976, TD 1901; 1992, TD 2370)

Ne yazık ki bu program Millî kültürü ve millî bir edebiyat programını evrenselci düşünceye nazaran dar görme gafletinde olanların tahammülsüzlüğü ile bir yıl bile uygulanmadan yürürlükten kaldırılmış ve tekrar 1957 programına dönülmüştür. 1992 yılına gelinceye kadar 1957 programı kullanılmaya devam edilmiştir.

1992 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında ise Türk dünyası edebiyatı konularına sistematik bir şekilde yazar adları zikredilerek yer verilmiştir. Üç bölümden oluşan lise son sınıf

Türk Edebiyatı programının bir bölümü “Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatı”na ayrılmıştır. Programda yer alan konular ve eserlerinden faydalanılacak edebî şahsiyetler ise şöyle sıralanmıştır:

1- Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatı Hakkında Kısa Bilgi

2- Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatı

a) Azerbaycan Türk Edebiyatı

Eserlerinden Faydalanılacak Şahsiyetler:

Celil Mehmet Kulizade

Bahtiyar Vahapzade

Şehriyar

b) Bulgaristan Türkleri Edebiyatı

Recep Küpçü

c) Kazak Türkleri Edebiyatı

Mağcan Cumabayulı

ç) Kazan Türkleri Edebiyatı

Ayas İshakî

d) Kıbrıs Türk Edebiyatı

Eserlerinden Faydalanılacak Şahsiyetler:

Osman Türkay

Özker Yaşın

e) Batı Trakya Türkleri Edebiyatı

Eserlerinden Faydalanılacak Şahsiyetler:

Mehmet Hilmi

Abdurrahim Dede

f) Kırgızistan Türk Edebiyatı

Cengiz Aytmatov

g) Kırım Türkleri Edebiyatı

Eserlerinden Faydalanılacak Şahsiyetler:

İsmail Gaspıralı

Cengiz Dağcı

ğ) Özbekistan Türk Edebiyatı

Eserlerinden Faydalanılacak Şahsiyetler:

Abdülhamit Süleyman Çolpan

Aybek

h) Türkmenistan Türk Edebiyatı

Ata Atacanoğlu

ı) Uygur Türkleri Edebiyatı

Ziya Samedî

i) Yugoslavya Türkleri Edebiyatı

Nimetullah Hafız

j) Irak Türkleri Edebiyatı

Ata Terzibaşı (MEB 1992, TD 2370)

Görüldüğü gibi 1992 lise edebiyat öğretim programı Türkiye dışındaki Türk edebiyatlarına yer verme bakımından zamanın şartları da göz önüne alındığında büyük bir şuur, cesaret ve tutarlılıkla hazırlandığını hissettirmektedir.

Ne hazindir ki Sovyetler Birliği'nin tarihe karıştığı, beş yeni Türk devletinin dünya siyaset sahnesine çıktığı 2005 yılında hazırlanan lise Türk edebiyatı öğretim programı, millî özelliklerden soyutlanarak, evrensel bir kimliğe büründürülmüş ve Türkiye dışındaki Türk edebiyatlarının edebî şahsiyetlerinden birine veya onların eserlerinden bir parçaya dahi yer verilmemiştir. (MEB 2005, Karar 197)

Diğer bir husus, bir taraftan programdan Türkiye dışındaki Türk edebiyatları ile ilgili konular çıkarılırken, diğer taraftan da öyle bir karmaşık ve hacimli bir program oluşturulmuştur ki anlaşılması ve kullanılması mümkün görülmemektedir.

Gelişmiş ülkeler kendi edebî ürünlerini bir bütünlük içinde öğrencilerine sunmakla birlikte, Afrika'dan Uzak doğuya kadar pek çok ülkenin meseleleri hakkında da bilgi vermektedir. Fransa'da Angers Jean Rostan kolejinde çalışırken dikkatimi çeken gazetelerden biri haftalık "Le Journal des enfants" (Çocuk Gazetesi) idi. Fransız devleti tarafından finanse edildiği bilinen ve ülke genelinde çocuklara bedava dağıtılan bu gazetede hafta geçmezdi ki Türkiye'nin iç meseleleri ile ilgili bir yazı yayımlanmasın. "L'armes Turques contre les Kurds" (Türk Ordusu Kürtlere Karşı), İstanbul Gazi Mahallesinde Aleviler Ayaklandı vb. Bir Fransız hocaya, bu bilgiler kolej (ortaokul) öğrencileri için gereksiz ve seviye üstü değil mi diye sorduğumda, "hayır, çocuklarımız dünya halklarını ve dünyada olup bitenleri bilmelidir" demişti. Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı ise dünya milletlerinin meseleleri bir yana Türk dünyası edebiyatı bilgilerinin bile liseli gençlere öğretilmesini engellemekte, Türk edebiyatını neredeyse "bakanlık protokol edebiyatı" hâline getirme gayreti göstermektedir.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki bu program Türk gençliğinin, Türkiye dışındaki Türklerle irtibatını kuvvetlendirmekten ve onların edebiyatlarını, dolayısıyla onların edebî eserlerini, edebî şahsiyetlerini, kültürlerini, sanatlarını, tarihlerini öğrenmelerini sağlamaktan uzaktır.

2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programını hazırlayanlar zamanın getirdiği yeni dikkat ve anlayışı yansıtmayı edebiyat tarihiyle yazar biyografisi öğretmeyi bir tarafa bırakarak metin çözümlemesini bilen bir gençlik yetiştirmekte görebilir¹, lâkin bu düşünce parçayı bütüne şamil etmek anlamına gelecektir. Bunun düşünceden öte bir amaç olması ise millî bir edebiyat programına kasıtlı bir şekilde çarpık bakıldığını gösterir ki, bunu düşünmek bile istemeyiz. Zira metin çözümlemesi edebiyat dersinin bir parçası olmak zorundadır. Edebiyat dersini bütünüyle metin tahliline adanmak kabul edilemez bir durumdur. Edebiyat dersi metin çözümlemesinin yanı sıra edebiyat tarihi, edebî şahsiyetler ve edebî eserleri de kapsamalıdır ki, bu da sadece Anadolu ile sınırlı tutulamaz.

Türk edebiyatının bir parçası olarak Türk dünyası edebiyatı bilgileri mutlaka ilköğretim ikinci kademedede, hiç olmazsa lise sıralarında öğrencilere verilmelidir. Pek çok öğrenci ilköğretimden, pek çok öğrenci de liseden sonra tahsil hayatını bırakmaktadır. Üniversite öğrencilerinin ise yüzde biri ancak Türk Edebiyatı bölümlerinde okumaktadır. Şayet Türk dünyası edebiyatı bilgisi ilköğretim ve liselerde verilmediği takdirde Türkiye'nin ana kitlesini oluşturan ve Türk milletinin talihini etkileyecek bu gençlerin Türk dünyasını ve Türk dünyası edebiyatını öğrenmeleri mümkün olmayacaktır.

Sonuç olarak, derhal bu uygulamadan vazgeçilmeli, 1992 lise öğretim programı yeniden uygulamaya konulmalı. Liselerin dört yıla çıkması sebebiyle arta kalan son bir yılda ise uygulamacı akademisyenlerin ve öğretmenlerin görüşü alınarak noksan görülen hususlar eklenmelidir.

¹ Millî Eğitim Bakanlığı tarafından programı hazırlamakla görevlendirilen komisyonun başkanı bir söyleşide şöyle diyor:

"... önce edebiyat öğretimi yapan kurumları düzenlemek gerekir. Üniversite düzeyinde edebiyat öğretimi yapmadan ne edebiyattan anlayan uzman ne de edebiyat öğretimini üstlenen öğretmen yetiştirilebilir. Şu anda uygulamaya konulan lise edebiyat programı ile dil ve anlatım programını biz hazırladık. Batı ülkelerindeki programlardan, farksızdır. Zamanın getirdiği yeni dikkat ve anlayışı yansıtmaktadır. **Ancak bunu uygulayacak öğretmen var mıdır sorusuna olumlu cevap veremem.** Görülüyor ki bu problemin çözümü, her şeyden önce edebiyat alanında uzman ve öğretmen yetiştirmekte gizlidir..."

Yine aynı söyleşide, yeni programın temel yaklaşımı ile ilgili soruya şu cevabı veriyor:

"Türk Edebiyatı, Dil ve Anlatım derslerinin programlarındaki kusur ve sevap bana aittir. Arkadaşlarım yardımcı olmuşlardır. Türk Edebiyatı programı **edebiyat tarihi** ve **yazar biyografisi** öğretmeyi bir tarafa bırakıp metin çözümlemesini esas alan bu anlayışla düzenlenmiştir... (Börekeçi 2005: 1 vd.)

Kaynakça

BÖREKÇİ, Muhsine (2005), Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, “Prof. Dr. Şerif Aktaş ile Türk Dili ve Edebiyatı Programı Üzerine Söyleşi” S. 12, s. 1, Erzurum. (Börekçi 2005: 1 vd.)

Le Journal Des Enfants, “L’armes Turques contre les Kurds”, 24 Mars 1995, p. 4, Mulhouse France.

MEB (1957), Türk Dili ve Edebiyatı Lise Öğretim Programı, TD 976, 7 Ekim 1957 (MEB 1957, TD 976)

MEB (1976), Türk Dili ve Edebiyatı Lise Öğretim Programı, TD 1901, 4 Ekim 1976 (MEB 1976, TD 1901)

MEB (1992), Türk Dili ve Edebiyatı Lise Öğretim Programı, TD 2370, 9 Kasım 1992 (MEB 1992, TD 2370)

MEB (2005), Türk Edebiyatı Lise Öğretim Programı, Karar 197, TTKB, Ankara. (MEB 2005, Karar 197)